

A magyar hegedűművészet hatása Itáliában

Itáliát évszázadokon át sokan a zene hazájának tekintették, és tiszteletre méltó zenészek vagy zenerajongók akár öltre is mentek azért, hogy ezen véleményüket másokkal is elfogadtassák (gondoljunk az 1750-es és 70-es évek ún. *buffonista háborúira*, amelyek után fél évszázad kellett ahhoz, hogy Weber döntő áttörést érjen el a német színpadi zenében). Tény, hogy a zenekultúra virágzó időszakában, a barokk és klasszika idején itáliai muzsikuskok töltötték be Európa zenei pozícióinak jelentős részét, és a megszólaló művek többsége is a nemzetközivé lett olasz stílus hatását tükrözte. Olasz zene alatt elsősorban operát értettek, ugyanakkor a legjobb vonós hangszereket Itáliában, Cremonában készítették, és a hangszeres műfajok és a hegedűjáték egyik nagy hagyománya is olasz földről származik. Elképzelhető-e vajon, hogy egy kis nemzet, mint például a magyar, zenéjével számottevő hatást gyakoroljon az olasz zenekultúrára? Valószínűleg nem kell válaszolnunk – de mégis, akadhat olyan terület, amelyen belül megmutatkozhat kisebb vagy nagyobb mértékű befolyás. Elegendő olyan kiemelkedő alkotókra hivatkoznunk, mint Liszt vagy Bartók, akik nélkül másképp alakult volna a zene egyetemes története.

Egy másik, kevésbé szembetűnő terület a hangversenyélet és a hangszerjáték határmezsgyéjén lehelő fel. Az opera, a *bel canto* ének kiemelt kultiválása ugyanis máig érezhető aránytalanságot teremtett az olasz zenekultúrában, háttérbe szorítva a zenekari és kamarakonzerteket. Utóbbiak száma az 1850-es évekre még Milánóban, a hangszeres zene egyik központjában is szinte nullára csökkent, ezért a következő évtizedekben erről a mélypontról kellett kezdeni a munkát különféle egyesületek alapításával és koncertek szervezésével. Ezzel párhuzamosan Magyarország zenei intézményrendszere, koncertélete és zeneoktatása olyan látványos előrelépést mutatott, hogy a századfordulóra bátran állhatta a versenyt az összehasonlításban a nagyobb és gazdagabb nemzetekkel. A Zeneakadémia legnagyobb büszkesége a Hubay Jenő vezette hegedűtanszak volt, amelynek növendékei kirajzottak az egész világra: szólista sztárként szerepeltek, a legkiválóbb zenekarok koncertmesterei pozícióit töltötték be, amíg mások megtisztelő tanári állásokhoz jutottak. Itáliát sem kerülték el, sőt példájuk arra sarkallt számos fiatal olasz hegedűst, hogy Budapesten gyarapítsa tovább a tudását. A továbbiakban ezekből a kapcsolódási pontokból mutatunk be néhányat.

Magyar cigány Milánóban, olasz hegedűs Pesten

Az olasz-magyar zenei kölcsönhatásban nem csak a klasszikus neveltetésű művészek játszottak fontos szerepet, hanem a 19. században Itáliában játszó cigány muzsikuskok is. Közöttük Rác Pálnak (1815–1885) lehetett a legnagyobb befolyása az olasz zenére, mivel több mint két évtizeden át muzsikált a félsziget északi részén. Tizennyolc évig szolgált a főként Milánóban állomásozó 33-as „Gyulai” ezredben, és katonatársaival húsz tagú együttest alakított. De nem csak játékával szerzett hírnevet: 1848-ban, az olasz forradalom idején hírszerzőként is szolgált, és ő szabadította ki a fogságból Vlagyimir orosz herceget. Utóbbi tettéért Szent György kereszttel tüntették ki, amire élete végéig büszke volt. A daliás termetű muzsikusról feljegyezték, hogy a szerelemben nagyon szerette a változatosságot (a legenda szerint összesen 36 gyermeke született). Végül a jómódú olasz nőt, Gindita Ferrariót vette el, akivel boldogan éltek Milánóban. Csak amikor elfogyott a hozomány, tért haza Magyarországra, és indult nagy sikerű nyugat-európai turnéira. 1885-ben bekövetkezett halála után a még Itáliában született fia, ifj. Rác Pali (1852–1926) vette át az együttes irányítását.

Idősebb Rác Pali

Miközben édesanyja révén a magyar cigányzene egyik legfényesebb csillaga, ifjabb Rácz Pali félig olasz származású volt, a kor egy másik jelentős magyar hegedűse, Gobbi Alajos (1842–1932) édesapjának, a mantovai Luigi Gobbi-Ruggierinek köszönhetően dicsekedhetett itáliai felmenőkkel. Huber Károlytól tanult hegedülni a Nemzeti Zenedében, ahol később évtizedeken át tanított, a növendékzenekart dirigálta, és 1901-től 1918-ig az igazgatói posztot töltötte be. Emellett a Nemzeti Színház és az Operaház koncertmestere is volt, és számos elismerésben volt része: az Országos Magyar Dalosszövetség örökös karnagyának választotta, kormányfőtanácsossá nevezték ki, és megkapta a Ferenc József-rend nagykeresztjét és lovagkeresztjét. Családjából nemcsak bátyja, a zongoraművész Henrik szerzett hírnevet, hanem unokája, Gobbi Hilda színésznő is.

Reményi Ede olaszországi utazásai

Az utazó magyar hegedűvirtuózok között elsőként Reményi Ede (1828–1898) példájára hivatkozunk. Görgey egykori tábori zenésze, a „szabadságharc hegedűse” 1863 első félévét töltötte Olaszországban, és többször is beutazta a félsziget északi részét. A mindenütt nagy figyelmet keltő művészek közé tartozott, nem csupán játéknak, hanem kapcsolatteremtő képességének és feltűnő viselkedésének köszönhetően. A sajtó többnyire lelkesen és bőségesen írt róla, megalapozva a következő helyszíneken elért sikereket. Fellépéseit azáltal is emlékeztetessé tette, hogy a nemzetközi repertoár (pl. a ked-

Reményi Ede (Barabás Miklós litográfiája, 1860)

velt *Hugenották-fantázia*) mellett mindig játszott magyaros darabokat, és szokás szerint zsinóros fekete magyar ruhát és csizmát viselt. Állomásai közé tartozott Velence, Padova, Modena, Milánó, Torino, Párma, Ravenna, Genova, Bologna. Önálló koncerteket adott a neves operaházakban, így többször a Scalában is, játszott fényes főúri estélyeken, például Milánóban Belgiojoso hercegnél, de nem vetette meg a konzervatóriumok, zeneiskolák termeit vagy az egyszerű fogadókat sem. Élményeit „*Reményi Ede olaszországi levelei*” címmel, a *Zenészet*i Lapokban megjelent levélsorozatában osztotta meg a hazai zenevilággal.

A következő évben, 1964-ben Reményi újabb hat hónapot töltött Itáliában, ahová ezúttal is Plotényi Nándorral, a hegedű- és zongorajátékban egyaránt kiváló egykori tanítványával utazott. Most az ország középső részét, Rómát és Nápolyt is felkereste. Liszt közbenjárására fogadta a pápa, a Santa Cecilia akadémia pedig tiszteletbeli tagjai közé választotta (a magyarok közül Liszt, majd Goldmark és Hubay részesült ebben a megtiszteltetésben). Külön említésre méltó Reményi munkásságának egyik elfeledett oldala: Rómában Liszt kívánságára Plotényival és két olasz művésszel tizenöt zárt körű vonósnyéves-hangversenyt rendezett, amelyeken Beethoven kvartettjeit szólaltatták meg. A korabeli olasz környezetben már a műfaj ilyen tömény dózisban történő adagolása is különös ritkaságszámba ment, az utolsó opuszok pedig szinte soha nem hallott kuriózumnak számítottak.

Hubay Itáliában

Hubay Jenő, a következő generáció talán leghíresebb alakja, számos vonatkozásban Reményi útját járta, gondoljunk a Liszttel és Munkácsyval fenntartott baráti viszonyára, elkötelezett patrióta megnyilvánulásaira, párizsi bemutatkozására és hasonló repertoárjára. Reményi említett kamarazenei sorozata után 12 évvel Hubay és apja közreműködésével játszották el Liszt budapesti otthonában a Beethoven kvartetteket, majd 1878-ban Hubay Reményi korábbi helyét vette át Párizsban a művész emblemikus műsorszámával, a *Chaconne*-nal és a *Repülj fecském*mel együtt. Hubay egyik legjelentősebb itáliai turnéjára 30 éves korában, 1888 tavaszán került sor, amikor Zichy Géza gróffal, a féltékeny zongoraművésszel játszott Goriziában, Velencében, Firenzében, Rómában és Milánóban. A *Corriere di Gorizia* kritikája szerint Hubay már az első helyszínen nagy sikert aratott: „*A legnagyobb tapsot Hubay hegedűprofesszor aratta, akit sokan, ha nem is Sarasaténál nagyobb, de legalábbis vele egyenrangú művésznek mondtak.*”

Firenzében hasonlóképpen hódította meg a közönséget. A *Firenze* című lap kritikusa írta március közepén: „*S mit mondjunk a hegedűs Hubayról? — Eleve hívősen*

fogadták — talán azért, mert nem volt gróf, miként Zichy — de a »Grande allegro di concerto«-val s még inkább a saját szerzeményű Ördögtáncával sikerült annyira felráznia ezt a hideg közönséget, hogy az a legelkesebbsé és kitartóbb tapssal követelte az erősen megkedvelt tánc megismétlését. A lelkesedés nőttön nőtt Hubay iránt, aki kitűnő művésznek bizonyult.”

Hubay Jenő és gróf Zichy Géza

A római Teatro Costanziban rendezett koncerten a diplomáciai testületek és az olasz arisztokrácia mellett megjelent az egész udvar, élén Margit olasz királynővel és a genovai hercegnővel, akiknek bemutatták a művészeket. A *Fővárosi Lapok* így tudósított az eseményről: „Gróf Zichy saját szerzeményei közül oly ábrándos bánnal és lágysággal zongorázta »Elegiá«-ját, hogy a szép királyné szíve elfogódott és szelíd szemében könny csillant fel. [...] A másik magyar művész, Hubay Jenő hegedűvirtuóz, ez este szintén szép sikerrel dicsekedhetett. Margit királyné mondta róla környező hölgyeinek: »Hubayban művészi érzés és technikai virtuózság tiszta harmóniává egyesül, a hangok, melyeket hegedűjéből kicsal, szívhez szólnak«. És mosolyogva intett búcsút a művésznek. Hubay büszke lehet e mondásra, mert a királyné Olaszországban a legzeneértőbb nőkhöz tartozik.”

A turnén Zichy gróf saját balkezes darabjait, Hubay pedig helybéli zongorakíséréjével az említett *Ördögtánc*-on és saját *Ariosóján* kívül Bazzini és Wieniawski karakterdarabjait játszotta. A zárószám, a műsor fénypontja, amivel a szűnni nem akaró tapsokat kiérdemelték, mindenütt Zichy Magyar fantáziája (*Fantasia ungherese*) volt, amelyet – összesen 3 kézzel – Hubay és a szerző adott elő. A meglehetősen könnyű fajsúlyú műsorösszeállítások – amelyekhez hasonlókat Hubay Budapesten vagy Németországban sosem játszott volna – sokat elárul a korabeli olasz közönségről. Számukra akkor még csak a biztos bukást kockáztatva lehetett komo-

lyabb programot kínálni. Hasonló következtetésre jutott Szigeti József *A hegedűről* című könyvében, amikor a milánói „Società del Quartetto” műsorait vette górcső alá. Ricordi életrajzából idézte: „szonáta, kvartett vagy szeptett soha nem hangzott el teljes egészében egy hangversenyen vagy zenés rendezvényen.” (A Kreutzer szonátából például jellemzően csak a variációs 2. tételt adták elő.) Majd a végletesen beszűkült repertoár kapcsán Szigeti hozzátette: „túlságos mértékig tekintettel vannak a közönségre, mely nem csupán »tudja, mit akar«, hanem inkább »szereti, amit ismer».”

Hubay másfél évtizeddel későbbi, 1903 márciusi római koncertjéről a *Pesti Napló* is tudósított, és egy olasz lap kritikájából közölt idézetet. Ha szó szerint vennék ennek megállapítását, akkor az a valószínűtlen benyomásunk támadhatna, hogy időközben, 1888 és 1903 között más nemzetek hegedűsei nem tettek Hubayéhoz mérhető benyomást a római közönségre: „Az olasz lapok egyhangúlag konstatálják azt a rendkívüli sikert, amelyet Hubay Jenő a lefolyt héten két Rómában adott önálló hangversenyével aratott. A »Tribuna« szerint mintegy 15 év óta hegedűművész nem nyerte meg annyira a római közönség tetszését, mint Hubay. Mesteri hegedűjátékát éppúgy megbámulták a klasszikusok interpretációjában, mint kiváló művészérzékkel előadott »Csárdajelenetei«-ben, amelyek most már nem hiányzanak egy európai hírnévű művész műsorából sem. [...] A Santa Cecilia terme mindkét alkalommal megtelt előkelő közönséggel, a melynek sorában az olasz arisztokrácia színe-java, valamint az idegen kolónia legkiválóbb képviselői is megjelentek.”

Vecsey, az olasz báró

Az olasz koncertrepertoár bővítésére és minőségi megújítására csak fokozatosan, a századfordulót követően került sor, amikor Hubay helyett egyre inkább a tanítványok érkeztek Itália meghódítására. A sort már 1893-ban megkezdte a tizenhárom éves Pécskay Alajos, aki szintén játszott a királyi udvar előtt, majd többek között Geyer Stefi (1901-es és 1905-ös turnéjáról tudunk) és néhány évvel később Arányi Adila és Jelly tett több körutat a félszigeten. A Hubay-iskolából kikerült csodahegedűsök közül azonban Vecsey Ferenc (1893–1935) tevékenysége fonódott össze a legszorosabban Olaszországgal.

Vecsey tíz éves korában indult tündöklése idején még elkerülte Itáliát, majd 1910-től, több tucatnyi turnéja során keresztül-kasul beutazta az országot. Túlzás nélkül állítható, hogy a hegedűs hangversenyek terén Vecsey játéka irányt szabott az olasz koncertéletben. Nem csupán kiszolgált a közönséget, hanem aktívan formálta annak ízlését, a hegedűjátékról alkotott elképzelését. Az ő idejére a zenekari koncertek számának megnövekedésével egyre nagyobb lett annak az esélye,

hogy a versenyművek is zenekari kísérettel szólaljanak meg. A változást jelzi az Orchestra dell'Accademia Nazionale di Santa Cecilia 1908-as megalapítása, ugyanis ez volt az első olasz együttes, amely kizárólag a szimfonikus repertoár művelésének szentelte tevékenységét.

A Vecsey-hagyaték dokumentumaiból (műsorlapokból, kritikákból és levelekből) az első négy év közel 100 itáliai hangversenyének dátuma és helyszíne rekonstruálható, a valós mennyiség ennél lényegesen több lehetett. A siker illusztrálásaként Vecsey édesanyjának 1910. májusi leveléből idézek: „Édes Sveszter! ... Frenki úgy járja most Olaszországot, mint annak idején Paganini. Diadalról diadalra megy. Tömött színházak, deputáció, virágzápor, autogramm gyűjtők processioja, entusiasták levéltömege. Kiabálás, dobolás, tapsvihar a hangversenyekbe. Magamnak is kijut a sok ovációból. Szébbnél szébb rózsacsokrok, apró ajándékok jönnek rézszemre.” Szinte jellepes értelmű, hogy Vecsey első itáliai fellépésén, 1910. január 19-én a római Augusteóban Paganini D-dúr koncertje mellett Beethoven hegedűversenyét játszotta, a Santa Cecilia zenekarát Bernardino Molinari vezényelte (ráadásaként Bach *Chaconne*-ja szólalt meg). Három héttel később pedig ugyanitt Brahms és Csajkovszkij koncertje szerepelt a műsorán. Az említett műveken kívül a következőkben – az elmaradhatatlan virtuóz- és szalondarabok mellett – Mendelssohn, Sibelius, Bruch, Vieuxtemps, Lalo és Bach versenyműveit, Beethoven, Bach és Tartini szonátáit és Schubert C-dúr fantáziáját játszotta.

Vecsey 1910-es itáliai turnéi idején

Vecsey nagyon megkedvelte Itáliát, ahová garantált jövedelem nélkül is szívesen utazott. 1914 áprilisában édesanyjának írta a következő turnéval kapcsolatban: „Hát mindig csak más reszkírozzon? Reszkírozzak magam is egy kicsit! Olaszországot pedig úgy szeretem, hogy az itteni tournékra úgyszólván lelki szükségem van! És ha a 3 órai utazások ki vannak kötve, úgy meg egyáltalán fárasztó se lesz.” A vonzódás és ragaszkodás kölcsönös volt. 1911 áprilisában Paganini dédunokája meghívta Vecseyt Pármába, és ő lehetett fél évszázad során az egyetlen, aki játszhatott Paganini egykori hegedűjén. Emellett az évek során több relikviát kapott a művész hagyatékából, 1914-ben pedig az olasz zenekultúra érdekében végzett munkája elismeréseként megkapta olasz királyi koronarend lovagkeresztjét.

Vecsey itáliai koncertjei az I. Világháborút követően tovább folytatódtak, majd a művész Olaszországban telepedett le, és ott is élt korai haláláig. Mivel egyik távoli rokonának nem volt utóda, és bárói címét szerette volna továbbörökíteni, adoptálta Vecseyt, aki ezzel a főnemesek sorába lépett. 1923-ban beleszeretett Giulia Baldeschi grófnőbe, és a következő évben össze is házasodtak. Perugiában a grófi birtokon éltek, illetve velencei lakásukban, a Palazzo Giustiniani 1. emeletén, ugyanott, ahol Richard Wagner lakott első velencei tartózkodása alkalmával. Korai halálát egy rutinműtét után fellépett komplikáció okozta.

Koncz, Zathureczky és Székely sikerei

Az 1920-as években három másik Hubay-növendék is jelentős szerepet vállalt az olaszországi koncertéletben. Kis túlzással elmondhatjuk, hogy már hármójuk fellépései biztosították a magyar hegedűsök állandó itáliai jelenlétét. Koncz János 1920-tól turnézott Itáliában, és két évvel később Firenzébe költözött, ahol négy évet töltött. Gál József adatai szerint ez alatt az idő alatt 386 koncertet adott a félszigeten, más forrás, a korabeli Magyar Muzsika Könyve 340 olaszországi hangversenyről írt ugyanebből az időszakból. Maga Koncz 1926-ban úgy nyilatkozott a *Pesti Napló* újságírójának, hogy az első itáliai turnék után nem tudott szabadulni az országtól, és 1922-ben újabb 30 estére szerződött – amiből 324 kerekedett.

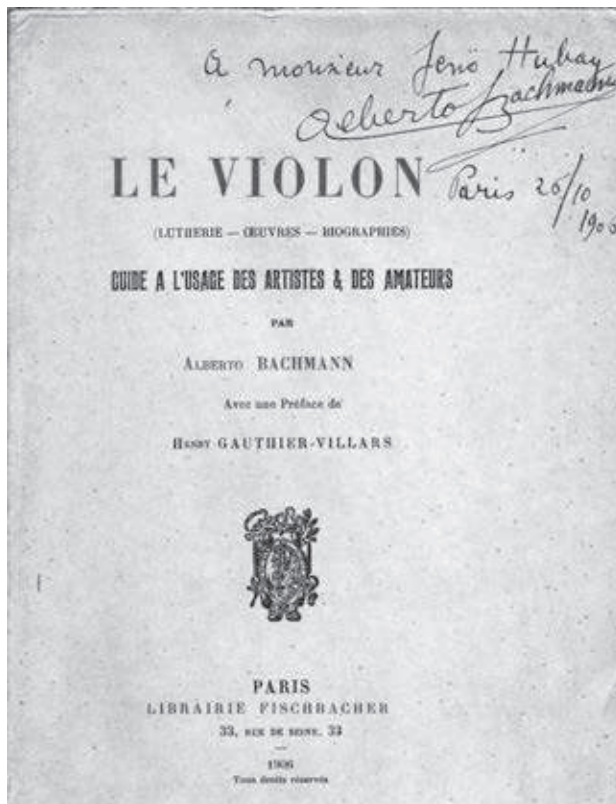
Zathureczky Ede szintén Itáliában aratta legnagyobb diadalait a 20-as években. Homolya István megfogalmazása szerint az első, 1923-as látogatást követően „majd minden szezonban ellátogatott Itáliába, ösztönös, belülről jövő muzsikálása rokon volt az olaszok felfogásával”. 1928-ig tett négy turnéja során 112 hangversenyt adott a félszigeten, néhány évvel később azonban a művész már 169 olaszországi koncertet tartott számon a *Prágai Magyar Hírlapnak* adott interjúja szerint.

Előfordul, hogy egy-egy művész sikerét a tőle független politikai játszmák alakulása befolyásolja. Ez történt 1927 januárjában Székely Zoltánnal, aki Bethlen István miniszterelnök tervezett római látogatása előtt szerepelt Nápolyban, Rómában, Milánóban és Vencében (a sajtó a találkozó célját illetően olasz-magyar barátsági szerződésről, Fiume magyar kikötővé nyilvánításáról és Habsburg Ottó lehetséges koronázásáról találgatott). A Duce egyik nyilatkozatában magyar Corvinák visszaadását helyezte kilátásba, Rómában pedig lakására invitálta a magyar hegedűst, hogy kimutassa rokonszenvét. Székely így nyilatkozott *Az Újság* c. lapnak: „*állandóan az volt az érzésem, hogy egy éppen jókedvében lévő „enyelgő oroszán” áll velem szemben.*” „*Blochnak játszottam el egyik szerzeményét, majd Bartók román táncaira, Ravel Tzigane-jára, végül pedig Hubay csárdajelenetére került a sor. Különösen a legutóbbi tetszett nagyon Mussolininak, nagyon dicsérte is a kompozíciót, vad temperamentumát és igaz magyar érzését.*”

Olasz hegedűsök a budapesti Zeneakadémián

Közvetett információk alapján tudjuk, hogy a múlt század első évtizedeiben számos olasz növendék tanult a Zeneakadémián hosszabb-rövidebb ideig. Személyüket azonban nem mindig lehet egyértelműen azonosítani, mivel a korabeli források többnyire pontatlanul, következetlen írásmóddal és magyarosított névvel szerepeltették a külföldieket. Az ifjú muzikusok pályájuk elején gyakran vettek fel művésznevet, a hölgyek pedig házasságkötés miatt is többször nevet változtathattak. A másol már végzett művészek többnyire nem hivatalosan, hanem magánúton tanultak, így éppen a jelentősebbek neve nem szerepel a forrásokban. Ennek egyik fő oka az volt, hogy a fiatalok – korábbi mestereikre való tekintettel – gyakran nem akarták nagyobbra verni, hogy van még mit tanulniuk Budapesten. A legkiválóbbak természetesen a hegedűoktatás vezetője, a világhírű Hubay osztályába szerettek volna bekerülni.

Az 1880-as évek végén tanult Hubaynál a svájci olasz Alberto Bachmann (1875–1963), aki zeneírói munkásságával is hírnévre tett szert: *An encyclopedia of the violin* című könyve 1925-től 2013-ig 60 kiadást ért meg. Két korábbi kötetéből a Hubay hagyatékban is maradt dedikált példány: a *Le violon* 1906-ból, illetve a *Les grands violonistes du passé* 1913-ból. Bachmannt követte a forrásokban olasznak nevezett Valentine Crespi, Carlo Vincon, Maria Pia Galli és Mary Catany (Maria Catania?). Hivatalosan is a Hubay-mesteriskola növendéke volt 1923-tól 1926-ig Severa Pavoni, az 1931–32-es tanévben Mina Raimondi, valamint 1927-től 1929-ig Sandro Materassi (1904–1989), aki jelentős olaszországi karriert futott be.

Alberto Bachmann 1906-ban mesterének, Hubaynak dedikált könyve

Sandro Materassi

Privát növendék volt az olasz-amerikai Guila Bustabo (1916–2002), aki csak néhány turnén szerepelt Itáliában. A francia-olasz Antoinette Chaplin (1900–1979) 1921-től három évig tanult Hubaynál, szintén nem hivatalosan. A hölgy édesapja, William Charles Chaplin valószínűleg nem rokona a híres színésznek, és nem azonos azzal a Charles Chaplin nevű párizsi festővel sem, akinek felesége Munkácsy szeretője és bizalmasa volt Párizsban, és akit Hubay is jól ismert az 1880-as években (Munkácsy Madame Chaplinról készített festménye a Hubay-palotában volt a két háború közötti időben).

Guila Bustabo és Hubay Jenő a mester vidéki birtokán

Antoinette Chaplin az 1920-as években

A 20-as évek legsikeresebb olasz Hubay-növendéke Albertina Ferrari (1900–1986) volt, aki Milánóban kezdte meg tanulmányait, majd 1919-ben Bécsen át Prágába indult Otakar Ševčíkhez. De az utolsó pillanatban, amikor már a vonatjegyeket is megvette Prágába, mégis Hubayt és Budapestet választotta. Három évig tanult a Zeneakadémián, közben számos alkalommal szerepelt a fővárosban. Diplomakoncertjén Viotti, Mendelssohn és Vieuxtemps versenyműveit játszotta Hubay vezényletével a Zeneakadémia nagytermében.

Wanda Luzzato

A legutolsó Hubay-növendékek közé tartozott az olasz Wanda Luzzato (1919–2002). Milánóban megkezdett tanulmányait követően 1932-ben, alig 13 évesen, 4. helyezést ért el Bécsben egy nemzetközi hegedűversenyen. A zsűri tagjainak sorában ismerkedett meg Hubayval, aki Budapestre hívta, és két éven át hivatalosan, majd a család barátjaként tanította. A művésznő másfél évtizedet töltött Magyarországon, ahol a Hubay-iskola egyik utolsó képviselőjeként tisztelték. Tökéletesen elsajátította a magyar nyelvet, házastársat is Budapesten választott magának. Prominens tagja lett a magyar hangversenyéletnek, gyakran szerepelt zenekari koncerteken, t. k. Josef Krips, Willem Mengelberg, Fricsay Ferenc és Sergio Failoni vezényletével. Választott hazáján kívül először Bécsben és Skandináviában aratott jelentős sikereket.

Luzzato 1948-ban költözött haza Milánóba, majd bejárta egész Európát. Az 50-es években eljutott Amerikába, Afrikába, Ausztráliába és a Távol-Keletre is. A világ jelentős zenekaraival játszotta Bach, Mozart, Beethoven, Mendelssohn, Brahms, Csajkovszkij, Hubay és Glazunov versenyműveit, nevéhez fűződik Hacsaturján Hegedűversenyének itáliai bemutatója. 54 évesen, pályája csúcspontján visszavonult a nyilvános szerepléstől, és alkotó energiáit évtizedeken át a Milánói Konzervatórium tanáráként kamatoztatta. 52 évnyi távollét után, 2000-ben tervezte, hogy Budapestre látogat az I. Országos Hubay Hegedűverseny zsűritagjaként, de az utolsó pillanatban férje betegsége akadályozta meg ebben. Amint ekkor nyilatkozta, egész életében büszke volt arra, hogy a Liszt-Akadémián tanulhatott, és fél évszázadon át legfőbb célkitűzései közé tartozott, hogy őrizze és Itália felé közvetítse a magyar hegedűjáték hagyományát.

Gombos László